

Analýza dat v kvalitativním výzkumu

MGR. JANA OBROVSKÁ, 7.10. 2016

- Kritici namítají, že kvalitativní výzkum je příliš intuitivní (*intuitive*), spoléhající na vhled výzkumníka (*insight*) a podléhající jeho dojmům (*impression*).
- „V čem je kvalitativní analýza něčím víc než jen pozorným čtením textu, které kořeníme šťastnými nápady a postřehy? Je kvalitativní výzkumník ještě někým jiným než prostě chytrým a pečlivým čtenářem? Neschopnost uspokojivě odpovídat na takové otázky se pak někdy obléká do prohlášení o tom, že kvalitativní výzkum je vlastně umění, a jako takové těžko přenositelné (Denzin, 1994: 512 a další).“ (podle Konopásek 2005)
- Abychom těmto výtkám mohli čelit, musíme analýzu dat v kvalitativním výzkumu dobře systematizovat a učinit ji co nejvíce transparentní.

Co kvalitativní analýza dat NENÍ

- - **není** numerická
- - **nestojí** na kvantifikacích, tj. cílem není spočítat, kolik informátorů prohlásilo určité tvrzení
- - **nepleťme** si kvalitativní analýzu dat s obsahovou analýzou, tj. cílem není identifikovat témata a určit, kolikrát se ve výpovědích aktérů objevila

Realistický versus narativní přístup v KV

- Jednotlivé designy v KV se liší mírou důrazu na konstruuující povahu sociální reality – realita není stabilní a daná, ale neustále vytvářená, vyjednávaná a redefinovaná
- Výzkumník proto věnuje pozornost nejen tomu, co se říká či děje, ale taky tomu, jak se to říká či děje; např. jak informant definuje sám sebe, jakými způsoby vypráví o svých zkušenostech
- Z toho vyplývá, že tvrzení informanta není možné nekriticky přejímat jakožto výpověď o pravdivé realitě. Čtenář výzkumné studie musí vždy umět rozlišit mezi tím, co tvrdí informant tvrdí a co je tvrzení či interpretace výzkumníka.

Princip „dvojitého trychtýře“ v kvalitativní analýze dat

- Cílem analytického postupu je předložit několik málo klíčových úryvků (citací), které ilustrují nejvýznamnější témata našich dat – rozsáhlé datové korpusy tak redukuje na krátké a výstižné datové segmenty.
- O co méně původních dat bude naše výsledná studie obsahovat, o to více našeho vlastního textu (interpretací) bude zahrnovat.
- KAD má podobu *dvojitého trychtýře* - neustále se nám zužuje množství dat, s kterými pracujeme, přičemž ta jsou čím dál tím smysluplnější, tj. týkají se čím dál víc našeho výzkumného problému a jsou čím dál hustěji prokládána naším textem.

Kdy začít s kvalitativní analýzou dat?

preempirická fáze:

oblast výzkumu+literatura+kontext → téma →
výzkumné otázky → jaká data potřebujeme
k zodpovězení

empirická fáze:

design → sběr dat → **analýza dat** → odpověď na
otázky

- podle Punch, K. 2008. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál.

Kdy a jak začít s analýzou

- Kvalitativní výzkum má cirkulární povahu
- S analýzou dat není radno otálet – začněme ve chvíli, kdy máme první přepis rozhovoru či první terénní poznámky
- Analýza dat by měla následovat postupy příslušející jednotlivým designům v KV, přesto existují obecné principy, uplatnitelné napříč všemi designy – **otevřené kódování**

Než začneme s otevřeným kódováním

- Tvorba úryvků napříč našimi daty – data pozorně procházíme, čteme je bez ohledu na předpoklady, které jsme získali studiem literatury či bez ohledu na předem připravené kategorie (teoretické kódy), s co možná nejvíce otevřenou hlavou
- Tvorba komentovaných úryvků – k úryvkům, které jsou důležité/zajímavé/významné si píšeme komentáře. S psaním komentářů neotálíme. Komentáře se vztahují přímo k úryvku – nesmí jej ale jen převyprávět jinými slovy, to by byla ztráta času. Musí mít interpretační potenciál.
- Z komentovaných úryvků generujeme první kódy

Několik doporučení při kvalitativní analýze dat

- Směřujeme k tomu, abychom s daty nemanipulovali, abychom teoretická východiska a předpoklady „nešroubovali“ na data. Proto data čteme opakovaně a první čtení by mělo být co možná nejvíce induktivní.
- Obzvláště v prvních fázích tvorby úryvků a komentářů si dejme pozor, abychom do komentářů neprojektovali své vlastní předpoklady. Zkusme se držet toho, co nám úryvek říká. Držme se co nejvíce dat, vycházejme z úryvků, komentářů a jejich vzájemných propojení.
- Analýza dat je časově velmi náročná, data musíme číst opakovaně!

Co je to kód?

- V kvalitativní analýze je kód nejčastěji slovo nebo krátká fráze, které vyjadřují nejvýznamnější nebo shrnující znak určité skupiny textových nebo vizuálních dat
- významová kategorie, klíčové slovo, heslo.....

K čemu kódy slouží?

- Kódy nám dovolují uspořádat velké množství úryvků. Umožňují nám porovnávat úryvky ve zvladatelné „hromádce“. Pod jedním kódem budu mít vedle sebe úryvky, které spolu tematicky souvisí.

Otevřené kódování

- Text je „rozbit“ na jednotky (úryvky), těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto pojmenovanými jednotkami výzkumník dále pracuje
- Jednotkou je významový celek – např. sousloví, věta, odstavec – členíme tak, aby měl sám o sobě smysl. Jaká úskalí skrývají příliš krátké nebo naopak příliš dlouhé jednotky (úryvky)? Úryvky musí mít rozumnou fyzickou velikost.
- Kód reprezentuje téma dané významové jednotky

Typy kódů

- **In vivo** kódy (výstižný a neotřelý výraz použitý naším informantem - např. bonbonek, když se vyučující vyjadřuje o atraktivní formě použití ICT bez explicitního didaktického cíle) versus **odborné** kódy (např. mediátor – odvozeno z teorií zabývajících se používáním ICT ve výuce)
- **Zakotvené** kódy (strach z kolegů) versus **teoretické** nebo taky předem vytvořené kódy (mediátor)
- **Organizační** kódy (např. typy respondentů – učitelé, žáci, rodiče apod.) versus kódy **významové** (profesní slepota, autoritativnost apod.)

Zásady správného kódování

- S tvorbou kódů se neunáhluje, ačkoliv nás to láká s kódováním co nejrychleji začít (záleží na designu, stoupenci ZT by nesouhlasili).
- Pracujeme co nejvíce s kódy zakotvenými, které vzešly z dat, pokud se omezíme na kódy teoretické, hrozí, že je v datech nenajdeme.
- Kódujeme systematicky, tj. kódováním musíme pokrýt všechna data.
- Není možné pracovat s kódy, které mají nedostatečné výskyty.
- Na několika dokumentech si můžete pilotovat kódovací schéma, kterým budeme později kódovat všech např. 50 přepisů rozhovorů, které chceme analyzovat.
- Dobře okódovaná data jsou ta, kde se kódy seskupují a potkávají. Pokud se kódy kříží, ukazuje to potenciální souvislosti.

Čeho se při otevřeném kódování vyvarovat?

- - příliš mnoho kódů versus příliš málo kódů (mysleme na princip redukce!)
- - příliš obecné versus příliš konkrétní kódy (např. komunikace; cuknutí koutkem jako typ invazivního komunikačního gesta)
- - triviální kódy, z nichž nic zajímavého nekouká (např. zajímavost studia, zkoumáme-li motivaci studentů při výběru oboru studia na VŠ)
- - kódy komplikovaně pojmenované (např. ústřední diskurz facilitačních technik – proč ústřední? Co to jsou facilitační techniky? budeme s odstupem času vědět, co jsme tím mysleli?)
- - kódy mnohovýznamové – tj. kombinující více významů či vlastností, sledující více dimenzí daného jevu (např. individuální vzdělávací plán z pohledu rodiče a žáka)

Typy a triky při kódování

- Můžeme diferencovat sílu spojení mezi kódem a datovým segmentem tím, že si vytvoříme více kódů reprezentujících daný jev – např. adaptace +, adaptace ++, adaptace +++
- Je rozumné si napsat definici kódu, tj. co s ním přesně spojujeme (viz následující slide)

Kód „pocity týkající se pečovatelek“ zahrnuje všechny typy emocí nebo hodnocení, které informantky používají ve vztahu k těm, kdo pečují o dítě. To znamená hodnocení, že chůva je „milá“ nebo že ji informantka „má ráda“ atd. Týká se to také pocitů ohledně pečovatele/ky jako osoby. Nezahrnuje to pocity, které informantka má ohledně umístění svého dítěte do instituce nebo pocitů kolem odvádění a vyzvedávání dítěte.

Kód „odvádění a vyzvedávání“ zahrnují cokoli, co informantky říkají ohledně každodenního dávání dítěte do zařízení a vyzvedávání jej. Například: „Vyzvedávání jsem ráda nechala na partnerovi“ nebo „Ráda chodím trochu dřív, abych se mohla podívat, jak si dcera hraje s ostatními“.

podle Esterberg, K. G. *Qualitative methods in social research*. Boston: McGraw-Hill, 2002.

Co si dále počít s otevřenými kódy?

- Po fázi otevřeného kódování následuje fáze kategorizování
- Je potřeba vytvořit seznam kódů a jejich výskytů a významově příbuzné kódy shlukovat do kategorií (nebo naopak kódy obecnější povahy rozštěpit na dílčí sub-kódy)
- V další fázi analytické práce hledáme vztahy mezi identifikovanými kategoriemi, ty pak tvoří kostru analytického „příběhu“ či hlavní argumentační linie výsledné studie
- Vztahy mezi kategoriemi je vhodné nějak graficky znázornit (schéma, diagram, model apod.)
- Analytický příběh – formulace tvrzení, jež jsou soustředěny kolem jevu, který byl zkoumán; musí obsahovat všechny „proměnné“
- Příběh je vždy strukturován výzkumným problémem a výzkumnými otázkami

Typy kódů podle zakotvené teorie

- **Otevřené kódování** – hledání významových kategorií, které zastupují nejvýznamnější témata v datech
- **Axiální kódování** – vede k tvorbě paradigmatického modelu (coding paradigm), protože v jeho průběhu vytváříme vztahy mezi kódy vytvořenými v předchozí fázi. Určení centrální kategorie a sledování dalších souvislostí, které ji vysvětlují – příčin, podmínek, intervenujících faktorů apod.
- **Selektivní kódování** - Návrat k původním datům , které je třeba znovu kódovat prizmatem centrální kategorie a jejích sub-kategorií. Proces generování teorie.

Axiální kódování

- Hledáme příčinné podmínky určitého jevu, kontextuální faktory a intervenující proměnné tzv. **paradigmatický model**
- V rámci modelu *příčina --- jev --- intervence --- strategie jednání --- následek* dále specifikujeme subkategorie podmínek, typů zkoumaného jevu, intervenujících faktorů, strategií jednání, možných důsledků apod.

Selektivní kódování

- Zahrnuje výběr jedné klíčové/centrální kategorie, která reprezentuje jev v paradigmatickém modelu

Příklad paradigmatického modelu – výzkum dětského diváctví

Příčinné podmínky	Jev	Kontext	Intervenující podmínky	Strategie jednání a interakce	Následky
rodičovské potřeby; rodičovské postoje k televizi	dětský televizní režim	domácí rutiny	přání dítěte	rodinná mediální výchova	výsledky rodičovské mediální výchovy

- (Šed'ová 2006)

Kódování – metoda „tužka papír“ versus specializovaný software

- Software má řadu výhod oproti metodě „tužka papír“ – efektivně propojujeme různé texty a typy promluv získané na různých místech v různých časech
- - mezi místy, časy, typy textů a formátů (obrázky, excelovské tabulky, mapy, přepisy rozhovorů, audionahrávky) rychle přeskakujeme a elegantně je propojujeme
- - na rozdíl od informantů samotných jejich bezprostřední zkušenost konfrontujeme s teorií
- - vyvarujeme se nežádoucího neprolnutí teorie a empirie!!!

Kódování – metoda „tužka papír“ versus specializovaný software

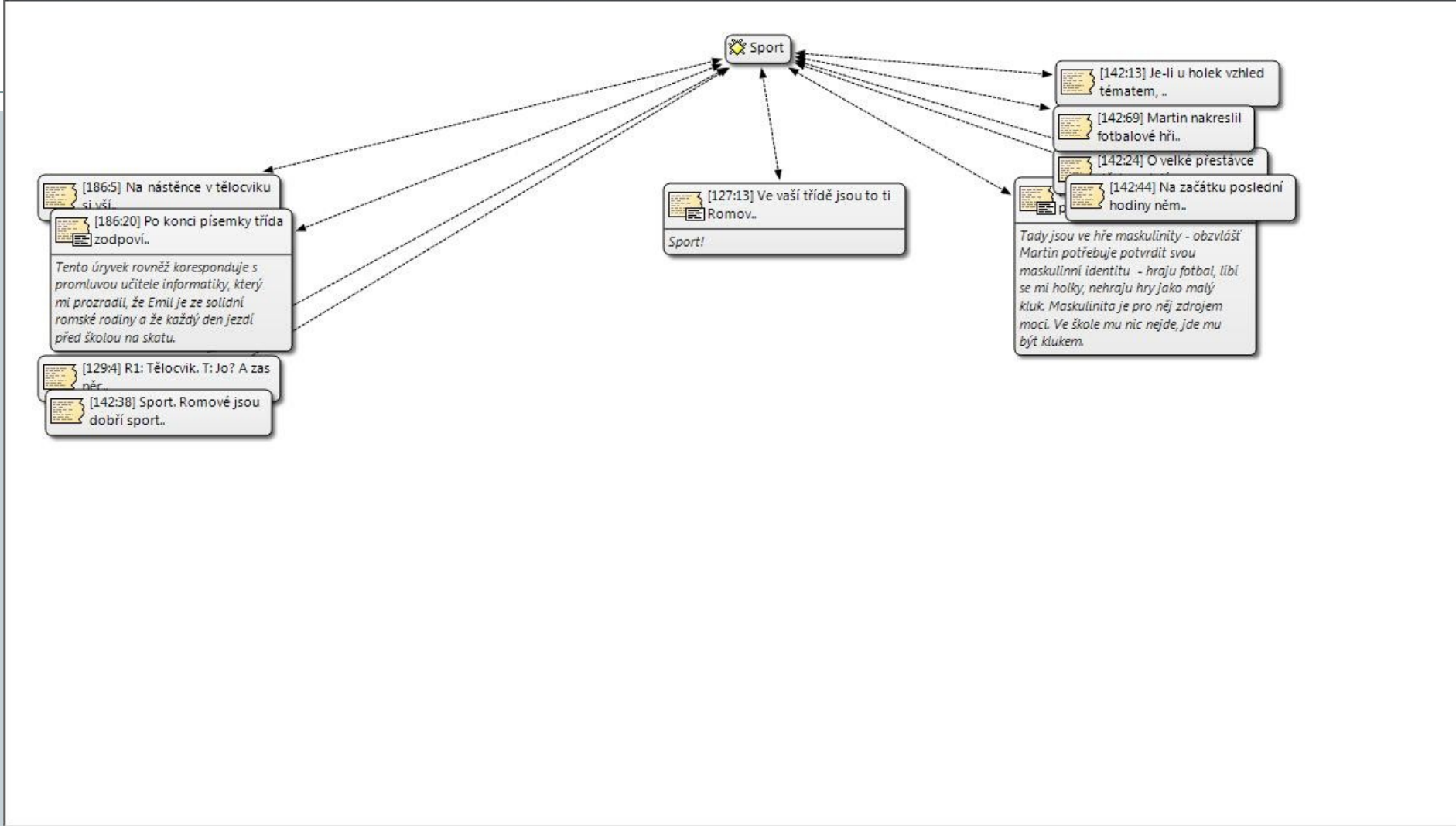
- Když různé kousky dat vytrhneme z původních souvislostí a „vnutíme“ jim všem nové, tematicky podložené souvislosti, promlouvají náhle trochu jinak. Vidíme je „novýma očima.“ Tvoříme nový text!
- Důležitost kódu v programu **Atlas.ti** rozeznáme velmi rychle – skrze hustotu spojení s dalšími objekty v programu (úryvky, memopoznámky, další kódy atd.), tj. skrze pozici v analytické síti

Co Atlas.ti na rozdíl od metody „tužka a papír“ umí –malá ochutnávka

- Třídění dokumentů do tzv. primárních rodin (např. učitelé, učitelé-muži, učitelky-ženy, rodiče apod.) umožňuje optimalizovat počet dokumentů, s nimiž pracujeme; v důsledku je naše analýza zaměřenější
- Informace o míře zakotvenosti kódů jedním kliknutím myši
- Zobrazení úryvků kódovaných určitým kódem v tzv. síťových náhledech, které umožňují vizualizaci dat
- Tvorba vztahů mezi kódy a jejich zobrazení v síťových náhledech
- Vytváření vztahů mezi úryvky (tzv. hyperlinky)
- Synchronizace přepisu rozhovoru s audionahrávkou
- Analytické nástroje – např. vyhledávání úryvků náležejících pod definovanou kombinaci kódů
- Automatické kódování

No Document

Code Manager [HU: Dizertace_projekt_2013]

Codes Edit Miscellaneous Output View

Search (Name)

Families

Show all Codes

Rituals (7)

Name	Ground...	Density	Author	Created	Modified	F..
Acting white	10	1	Super	23.03.2...	28.09.2...	
Culture	55	4	Super	23.03.2...	28.09.2...	R..
Deficiency Theories	10	1	Super	23.03.2...	28.09.2...	
Dospívání	7	0	Super	24.11.2...	24.08.2...	
Ethnic Disadvantage	17	1	Super	26.03.2...	20.08.2...	
Ethnic identity	222	1	Super	23.03.2...	26.08.2...	
Ethnicity and school...	54	0	Super	23.03.2...	17.08.2...	
Ethnography~	137	0	Super	24.03.2...	20.08.2...	
Gender	146	0	Super	23.03.2...	22.08.2...	
Hidden Curriculum	20	0	Super	23.03.2...	12.07.2...	
Identities	91	1	Super	23.03.2...	22.08.2...	
Interactionism	183	1	Super	23.03.2...	19.06.2...	R..
konec	1	0	Super	22.09.2...	22.09.2...	
Literature	42	0	Super	24.03.2...	20.12.2...	
MajorityVERSUSMin...	12	0	Super	23.03.2...	24.11.2...	
Morálka	22	2	Super	09.06.2...	22.12.2...	R..
Peer relations	162	0	Super	23.03.2...	20.08.2...	
Performance	72	2	Super	29.03.2...	17.08.2...	R..
Prostor	31	0	Super	03.04.2...	17.08.2...	
Resistance	93	1	Super	23.03.2...	22.08.2...	R..
Rituál	198	6	Super	09.06.2...	26.08.2...	R..
Segregace (tracking)	3	0	Super	23.03.2...	16.06.2...	
Social Constructivism	7	0	Super	27.03.2...	12.07.2...	
Sport	10	0	Super	16.06.2...	12.07.2...	
Stigma	26	0	Super	26.03.2...	23.11.2...	
Talk Analysis	36	1	Super	29.03.2...	29.06.2...	R..
Učitelé~	54	0	Super	16.06.2...	26.08.2...	

dveří. Vztahy mezi těmito skupinami nejsou nepřátelské či agresivní. Přesto se zde udržují viditelné distinkce a je tu patrná značná míra neprostupnosti. Osmóza se nekoná. Romská skupina zakládá svou výlučnost na raperském kulturním stylu, který je charakteristický pro tzv. street corner state. Sotva vyučující vytáhne paty ze třídy po zazvonění, Martin vytahuje telefon a Bohouš mobilní reprák s flesh diskem a pustí svou oblíbenou free stylovou hudbu. Spolu s interpretem rapují pasáže songů, tancují, různými gesty jakoby rozřezávají rukama vzduch v pravidelném rytmu, přes rty protlačují soundové beats, Bohouš a Martin sladně sehrávají rytmicky synchronizované sety. Učí se tancovat podle raperů Les Twins, z jejich klipů obkukávají taneční postupy. V textech se občas ozývá „fuck the white boy“ ?? Sounáležitost si projevují fyzicky. Dlaň dopadá na dlaň, nohy na nohy. Kšiltovky se souběžně pootáčí. Na vteřiny tu zavládne vzrušení, vytržení z nekonečné nudy a uspávací atmosféry pětáctřicetiminutových hodin. Ostatní se do rapových rituálů nezapojují. Místy zaznamenám úsečné pohledy spolužáků a spolužaček, u nichž cítím mírné opovržení, ale i rozpaky nad představou, že by do dění mohli vstoupit. Někteří učitelé přitom certifikují raperské kvality Martina a Bohouše. V hodině němčiny se žáci mají naučit výslovnost německé abecedy právě prostřednictvím opakování písničky z nahrávky, která má raperský charakter. Učitelka automaticky předpokládá, že to budou Martin s Bohoušem, kteří to zvládnou nejlépe. Přitom Dominik se taky snaží německy rapovat, nikdo si toho ale nevšímá.

36 Kluci pracují se symboly své subkulturní etnizované identity. Bohouš na místo aktovky věší na háček z boku lavice svou kšiltovku. Tento důležitý znak, který reprezentuje jeho street corner state, je pojitkem mezi situační přítomností ve škole a jeho mimoškolní identitou. Je to extenze, kterou by měl rád pořad na hlavě, ale školní řád mu to nedovoluje. Vynalézavě ji umísťuje na místo aktovky, symbolu školní připravenosti, na kovový háček vedoucí z nepřátelské lavice. Je to forma rituálu rezistence. Podobně eskapickým nástrojem je telefon, přes který je možné poslouchat hudbu. Ředitel mi vysvětlil, že mobily musí mít žáci ve vyučování vypnuté. Už jenom proto, že by se mohli domlouvat napříč třídami a potkávat se tajně na záchodě a vymýšlet alotrie. Mobily jsou ale pro roma free style crew zcela zásadní během přestávek. Dnes jsem pozorovala Romanovu tichou participaci na mobilové zábavě. Zapojoval se s klukama do přestávkového bytí, podporoval je v rapování, ale sám raperská gesta neměl ani trochu rozvinutá. V komunikaci s nimi začal používat oslovovat kluky more. Není ale zdaleka tak zběhlý v raperské situační dramtizaci. Učitel Pokorný mu v přírodopisu mobil na začátku hodiny zabavil, protože ho zapomenul vypnout.

- ✖ Cul..
- ✖ Pee..
- ✖ Per..
- ✖ Rit..
- 📄 41:8 explains
- 📄 supports 134:5
- 📄 contradicts 180:12~

- ✖ Eth..
- ✖ Uči..~
- 📄 130:22 supports
- 📄 180:28~ discusses

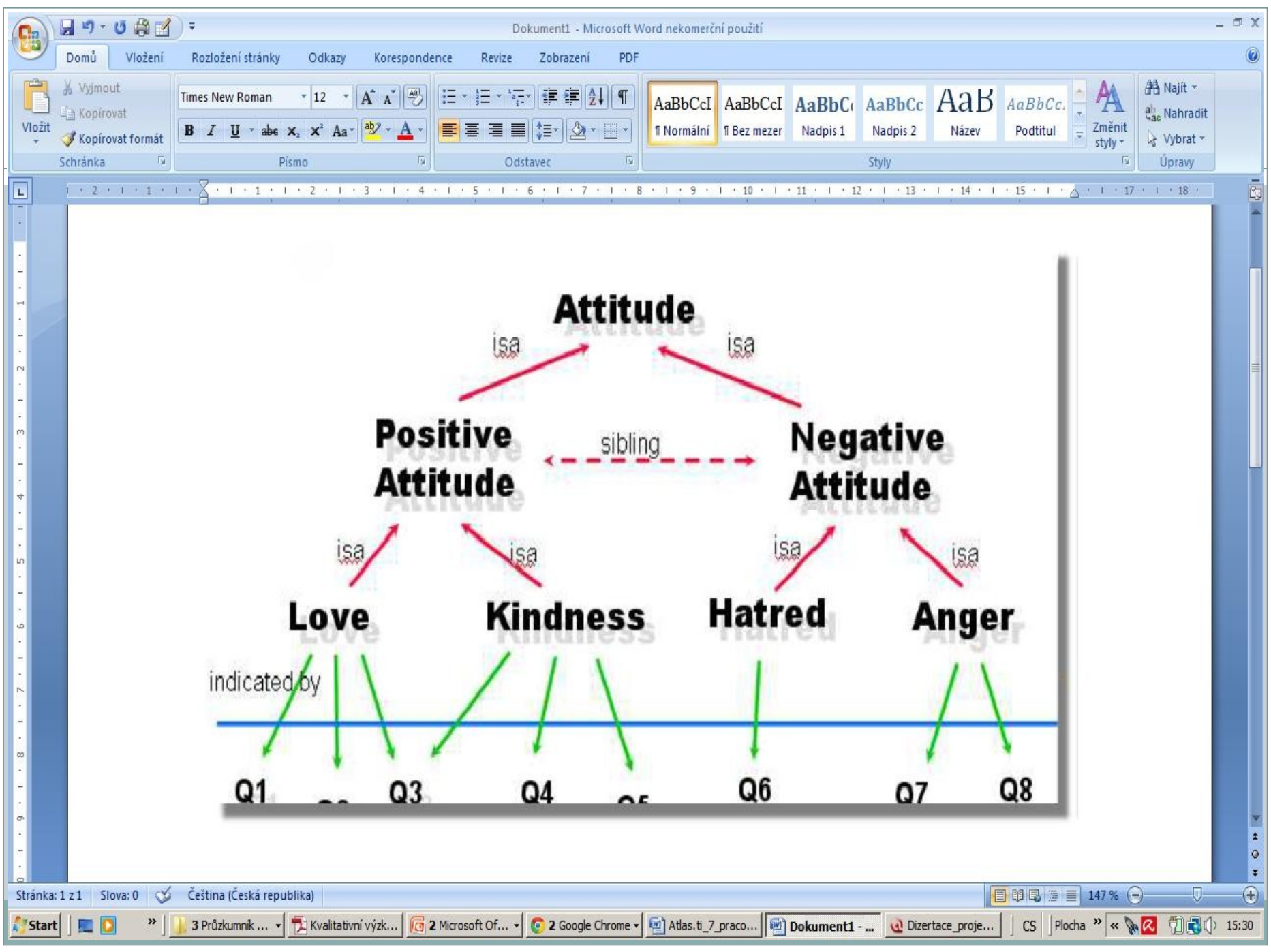
- ✖ Eth..
- ✖ Per..
- ✖ Res..
- ✖ Rit..
- 📄 contradicts 180:27

- 51a) zaujetí pro věc (angažovanost): "nevím co z toho vybrat z toho všeho. Jo a ještě, že bylo **zajímavý**..."
- 51b) význam reflexe: "je to prostě **velký téma** ty reflexe - nejenom v semináři ale i v dalších kurzech"
- 51c) vliv reflexe (a semináře) na další výuku: "člověku to **fakt hodně mění transfer** do jiných kurzů"
- 51d) další koncentrace ztěžujících témat rozhovoru: "všechen **ten transfer** na té univerzitě...tady máme svůj svět (**bublinu**) a reflexe je **ideální**, ale co se děje v **realitě, v životě studentů, je otázka**. Na kolik to dokáží a je to pro ně **využitelný, smysluplný - to úplně nevíme**"

52)

- ✦ angažovanost
- ✦ významnost reflexe/semináře
- ✦ transfer ✦ významnost reflexe/semináře
- ✦ ideál/vize a realita ✦ teorie vs. praxe
- ✦ orientace na praxi/užitečnost ✦ transfer
- ✦ orientace na studenta
- ✦ otazníky
- ✦ smysluplnost

K: Can you talk a little about what it was like for you when you were both working, and with your son, when you were trying to balance that. What was that like?

R: First of all, finding day care was very very difficult for me. I interviewed a dozen people. Um. Most of them were young, young ladies with new babies themselves. And it was very stressful to think about leaving my son, whom I wanted to have a child, leaving him to be raised with somebody else. I ended up finding a day care person who was in her mid 50s. She was really a nice woman and I felt very comfortable with her. And the whole surrounding. And my husband would drop him off in the morning so I didn't have to deal with that separation thing, which was kind of nice. And then I would pick him up at night, so I got that opportunity. The day care woman was really nice, she very rarely called me for any trivial things. I kind of wish she would have— you know, you hear now about day care people keeping logs, you know, about what they ate or how many times their diaper was changed or whatever. So I don't really have a history from, you know, I went back to work when he was 3 months and I quit when he was 9 months. So there's a whole 6 month gap there. It was hard there, it really was.

finding day care
day care providers
leaving son -
hard

finding day care
provider - mature
day care provider -
nice
separation

day care provider -
didn't call

missing kid's history
feelings abt
day care -
hard

day care providers
young

son raised by
someones else

day care provider
feelings about
drop off

pick up
day care provider -
nice

kid's day -
getting info abt

missing kid's
history

quitting work

ESTERBERG,
Kristin
G. *Qualitative
methods in
social
research.*
Boston:
McGraw-Hill,
2002.

Memopoznámky

- Memopoznámka je druhem komentáře, který si můžeme napsat k více objektům naráz. Typicky souvisí s několika úryvky, kódy, jinými memopoznámkami....
- Nachází se v horních patrech tvorby teorie, protože obsahuje analytické postřehy, které se týkají více oblastí dat zároveň. Obsahuje zárodky rodičích se argumentů a teze, které se snažíme empiricky potvrdit.
- Zatímco komentáře zaměřujeme na detaily dat, memopoznámky navazují na samotné komentáře – tedy na naše interpretace malých pozoruhodností v datech.
- Tvoříme je až v pozdějších fázích našeho postupu.

Interpretace

- Systematický rozbor toho, co kategorizovaná data **znamení**; neexistuje striktní hranice mezi analýzou a interpretací
- Při vysvětlování významu našich dat využíváme odbornou teoretickou literaturu, zjištění z jiných výzkumů, vlastní zkušenosti z jiných výzkumů apod.
- Je třeba jasně (i graficky) odlišit, kde končí data a kde začíná autorova interpretace

Interpretace, kterou autor obvykle umísťuje bezprostředně za daný datový fragment, je aktem **hledání významu** daného výroku či akce. Nestačí konstatovat, že to, co říkají naši respondenti, je zajímavé, ani jednoduše vlastními slovy opakovat či variovat datový úryvek. Cílem interpretace je udělat určitý myšlenkový skok. Víme, že se něco děje a je třeba nabídnout vysvětlení, **proč** se to děje. Ke každému úryvku z dat by měla být připojena rozpracovaná interpretace. Pokud nejsme s to úryvek uspokojivě interpretovat, nemá v našem textu co dělat.

(Švaříček, Šed'ová 2013)

- Diem se projevuje jako úslužný a snaživý. Pořád se hlásí, rukou doslova mává, aby ho nešlo přehlédnout. Pokud plní úkol v hodině, doptává se učitelky, jak přesně má věc zpracovat, aby neudělal chybu, a když má zadanou práci hotovou, aktivně si říká o další. I nás se při vyplňování různých úloh, které jsme pro děti připravily, opakovaně ptal, kolik toho má napsat, jestli perem, či tužkou, zda se podepsat jen jménem, nebo i příjmením. Nikdo další tolik instrukcí a ubezpečení nepotřebuje. Diemova snaživost se projevuje především směrem k osobám s autoritou.

- *Do hodiny češtiny přichází učitelka s malým zpožděním. „Omlouvám se za krátké zpožděníčko,“ říká. Diem na to: „Neomlouvejte se, přišla jste včas.“ (terénní poznámky)*

- (Jarkovská, Lišková, Obrovská, Suralová 2015)

- *Ve výchově k občanství je romská dívka Klára během hodiny několikrát napomenuta, že se otáčí za Tomášem, který sedí v lavici za ní. Učitel se ptá Filipa: „Nevíš, jestli má Klára kluka?“ „Nevím, jak to mám vědět?“ odpoví Filip. „Možná chodí s Tomášem, když se za ním tak otáčí,“ konstatuje učitel. Klára i Tomáš klopi zrak směrem k zemi.*

[terénní poznámky, 30. 1. 2014]

- V této situaci učitel očekává, že Klára s někým chodí nebo by s někým chodit mohla, přičemž podobnou predikci k ostatním dívkám ve třídě nikdy nevznáší, a to i přes to, že u propadlých a starších dívek Zuzky a Nikoly by z hlediska vývojové logiky, kterou jsou učitelé zvyklí uplatňovat, působila adekvátněji. Zasazení této promluvy do žánru humoru nevyvazuje Kláru z důsledků, které pro ni tato očekávání mají. I když se snaží od představy chození s někým distancovat například tím, že ostentativně setřesává ruky Filipa, Marka a Petra, které se jí občas o přestávkách snaží dotýkat, nebo ukryváním se na záchod (viz níže), svou vytrvalou péčí o vzhled ne/vyřčená podezření spíše potvrzuje. Klára totiž patří k nejvíce upraveným a nejhezčím dívkám ve třídě. (...) Její práce na vzhledu může být strategií zvyšování statusu v kolektivu, protože dívky z etnických menšin bývají v kontextu desegregované třídy daleko méně sebevědomé a častěji se přizpůsobují požadavkům školy než jejich chlapečtí vrstevníci, jak si všímá i Youdell [2003].

- (Obrovská, nepublikováno)

Další analytické strategie

- Analytická indukce – opakované případy ospravedlňují přijetí obecnějšího pravidla, určitou tezi
- Analýza deviantních případů (tj. negativních příkladů či protipříkladů) – nalezený vzorec konfrontujeme s případy, které mu odporují, a dále jej redefinujeme
- Konstantní srovnávání – hledání podobností a rozdílů napříč daty; může vést k tvorbě typologií případů či specifikování podmínek výskytu určitých typů případů
- Analytické závorkování – přeskokování mezi čtením dat „realistickým způsobem“ (otázka Co?) a „narativním“ způsobem (otázka Jak?; jakými způsoby informant vytváří sám sebe a jak svou sebedefinici prosazuje)
- Analytické kontrastování – z případů vybereme dva, které jsou nejodlišnější, zbylé případy můžeme umístit na jimi vymezenou škálu

Další analytické strategie (zejm. pro kritickou analýzu)

- Hledání (nevyřčených) dichotomií a distinkcí (privátní/veřejný, přírodní/kulturní)
- Co zůstává nevyřčeno? Kdo je vyloučen z kategorie MY? Jak je v promluvách nakládáno s tímto zájmem?
- Zaměření na kontradikce a narušení plynulého toku textu, na místa, která se zdají nedávat smysl
- Interpretace metafor jakožto bohatého zdroje různorodých významů

TABLE 8.1 General Data Analysis Strategies by Authors

<i>Analytic Strategy</i>	<i>Bogdan & Biklen (1992)</i>	<i>Huberman & Miles (1994)</i>	<i>Wolcott (1994b)</i>
Sketching ideas	Jot down ideas in margins of fieldnotes	Write margin notes in fieldnotes	Highlight certain information in description
Taking notes	Write memos, write observer's comments	Write reflective passages in notes	
Summarize field notes		Draft a summary sheet on fieldnotes	
Getting feedback on ideas	Try out themes on subjects		
Working with words	Play with metaphors, analogies, concepts	Make metaphors	
Display data	Develop diagrams, continua, tables, matrices, and graphs	Make contrasts and comparisons	Display findings in tables, charts, diagrams, and figures; compare cases; compare with a standard
Identify codes	Develop coding categories	Write codes, memos	
Reduce information	Sort material into categories	Note patterns and themes	Identify patterned regularities
Count frequency of codes		Count frequency of codes	
Relating categories		Factoring, noting relations among variables, building a logical chain of evidence	
Use systematic procedures of tradition of inquiry			Follow fieldwork procedures in ethnography
Relate to analytic framework in literature			Contextualize in framework from literature
Redesign study			Propose a redesign of the study

Co je výsledkem kvalitativní analýzy?

- Seznam a podrobný popis klíčových témat
- Teorie, hypotézy k dalšímu ověřování
- Chronologie, sekvence
- Schéma, model
- Typologie, kategorizace

Příklad sekvence

Biograf. výzkum zaměřený na vývoj profesní identity ředitelů českých základních škol

1. Předehra – aneb Jak se člověk stane ředitelem školy?
2. Fáze první – vstup do ředitelny
3. Fáze druhá – čas osobních zkoušek
4. Fáze profesní jistoty
5. Druhé přechodové období – čas zesílené reflexe chodu školy?
6. Fáze nových výzev – zkušený ředitel

(Pol et. al. 2009, 2010)

Postup kvalitativní analýzy dat

- Management dat (tvorba souborů, organizace)
- Čtení dat, poznámkování (psaní reflektivních poznámek, otázek)
- Klasifikace a interpretace dat (tvorba kategorií, srovnávání)
- Reprezentace a vizualizace dat (hierarchie, schémata, stromové struktury apod.)
- (Cresswell 2007)

Postup kvalitativní analýzy

- (1) třídění dat, jejich kódování a kategorizace
  - (2) formulace základních (jádrových) tvrzení
  - (3) interpretace
  - (4) komparace (typologizace)
  - (5) teoretická generalizace
- (Švaříček, Šedová 2013)

Postup kvalitativní analýzy

Na začátku všeho je text nebo jiný dokument (co všechno je předmětem analýzy?)

1. Shromáždění a uspořádání dat
  2. „Ponoření se“ do dat
  3. Organizace dat, kódování s cílem vybrat to nejdůležitější, rozčlenit text na kousky. Postupujeme od otevřeného kódování (co se v datech děje?) po zaměřené kódování
  4. Revize a přepracovávání kódů
  5. Od kódů k tématům, kategoriím a vztahům mezi nimi. Kusy textu označené jaké významné se propojují
  6. Během celého procesu výzkumník píše poznámky a postupně tak kategorie rozpracovává a vytváří teorii, kterou ověřuje a rozpracovává dalším sběrem dat a analýzou
  7. Analýza jako vytváření nového textu na podkladě posbíraných dat – redukce dat, expanze textu výzkumníka
  8. Pozor, analýza je vedena zájmem o významy spíše než o fakta!
- (podle Lenky Slepíkové)

Flexibilní povaha analytických postupů

- Neexistuje univerzální recept na postup při kvalitativní analýze dat
- Někteří autoři považují kód a kategorii za synonyma, jiní mezi nimi rozlišují
- Někteří výzkumníci generují desítky kódů, které následně shlukují do kategorií, jiní preferují tvorbu menšího počtu obecnějších kódů, které následně rozdělí na subkódy

Etika v kvalitativním výzkumu

- Etická doporučení/etické kódy v rámci výzkumných asociací (české i zahraniční) – etika jako splnění principů formulovaných v dané profesní skupině
- Etické komise
- Etika procedurální versus etika v praxi (mikroetika)

- Etický rámec výzkumu (MŠMT)

<http://www.msmt.cz/vyzkum/eticky-ramec-vyzkumu-1?lang=1>

- Ethical Guidelines for Educational Research (British Educational Research Association –BERA)

<https://www.bera.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/BERA-Ethical-Guidelines-2011.pdf?noredirect=1>

- The European School Psychologists Association, American Psychological Association (APA), American Sociological Association (ASA) atd.

Důvěrnost

- Nebudou publikována žádná data, jež by mohla čtenáři umožnit identifikaci účastníků výzkumu
- Výzkumník musí účastníky výzkumu informovat o principu důvěrnosti a o způsobech anonymizace dat (pseudonymizace jmen účastníků výzkumu, míst a institucí - např. změna názvu města a školy, v nichž výzkum probíhal, jmen vyučujících, žáků a dalších aktérů)
- Cílem anonymizace je, aby výzkum nezpůsobil nikomu z účastníků výzkumu žádnou újmu – psychickou, profesní atd.
- Výzkumník zajistí diskrétní přístup k datům

Informovaný souhlas

- Poučený souhlas s dobrovolnou účastí daného jedince ve výzkumu – prostřednictvím vyplněného formuláře nebo nahráním souhlasu na diktafon
- V praxi se řada výzkumníků spokojuje s generálním informovaným souhlasem – tj. vedení školy posvědí vstup výzkumníka do zkoumané tříd/y
- Je třeba žádat informovaný souhlas od zákonných zástupců nezletilých participantů výzkumu
- Jakým způsobem žádat informovaný souhlas od dětí?

Informované souhlasy, na nichž jsem si jako výzkumnice zvykla trvat, se ve škole staly dvousečnou zbraní. Na místo ujištění, že žákům nevadí má přítomnost v jejich třídě a že rozumí tomu, že se nemusí na některých aktivitách podílet, se několik pozdě dodaných informovaných souhlasů od rodičů tří romských žáků staly předmětem jejich zvýšené disciplinace. Ředitel školy si kluky na chodbě odchytl, aby jim důrazně vysvětlil, že podepsané lístečky musí co nejdříve dodat. Do celé akce byla zapojena romská asistentka, která na žáky rovněž vyvíjela tlak, a jeden z chlapců se mi přišel omluvit, že lístek zapomněl a určitě jej přinese zítra [terénní poznámky, 27. 1. 2014]. Tento incident mi ukázal, jak hluboká může být propast mezi tzv. procedurální etikou a etikou v praxi či mikroetikou, jak je rozlišují Guillemin a Gillam [2004]. Hammersley a Atkinson [2007] připomínají výzkum, v němž badatelka motivovala studenty, kteří donesou zpátky podepsaný souhlas od rodičů s výzkumem, poukázkami k McDonalds. Tato strategie svědčí spíše o úpěnlivé snaze naplnit určitý formální požadavek, než se ujistit o tom, že výzkum nikomu nezpůsobuje újmu nebo ho nestaví do nevyžádaných a nepříjemných situací. O informovaných souhlasech jsem tedy začala daleko intenzivněji přemýšlet jako o kontinuálně vyjednáváném procesu. (Obrovská, nepublikováno)

Etika ve speciálně pedagogickém výzkumu

- Informovaný souhlas jako proces - o dobrovolné účasti jedince na výzkumu se ujišťujeme opakovaně
- PANČOCHA, K. Etika výzkumu ve speciální pedagogice. In *Etika ve vědách o výchově*. 1. vydání. Olomouc : ČPdS, 2010. od s. 342-348, 7 s. ISBN 978-80-244-2654-9.
-